

Popr Ruslana. Sources of studying the history of Lviv intelligentsia (1944 – 1953). The article is devoted to the interpretation of the sources of history of Lviv intelligense in the early postwar years. The representativeness of archival documents, published materials, periodicals is clarified. Sources of special origin – oral and noted memories of representatives of intelligence who were witnesses and direct participants in contemporary events, diaries, memoirs, etc. are singled out.

Key words: Lviv intelligentsia, historical sources, official documents, memoirs, oral history.

УДК 94 (477.83) "XX": 37
Г 19

Микола ГАЛІВ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИХ ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ПРОГОБОЙЧИННИ У РОКИ ПІДЛЕРВІВСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941 – 1944)

У статті проаналізовано функціонування системи дошкільного виховання дітей на теренах окупованої нацистами Прогобойської області УРСР протягом 1941 – 1944 рр., розкрито формування мережі та встановлено чисельність сезонних і постійних дитячих садків, висвітлено процес підготовки педагогічно-вихователів для дошкільних закладів, охарактеризовано зміст навчально-виховного процесу в цих установах, окреслено їхнє матеріальне забезпечення.

Ключові слова: дошкільні дитячі садки, Прогобойська область (1941 – 1944 рр.), нацистська окупація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Освіта, як і будь-яка інша суспільна система, складається з великої кількості компонентів, серед яких, звісно, помітне місце займає дошкільна ланка. Власне без неї, без дитячих садків, важко уявити освітню мережу. Проте в контексті історичних досліджень проблемі організації та функціонування передшкільної освіти недостатня увага. Описуючи розвиток освітніх практик, дослідники переважно зупиняються на питаннях урядової політики у галузі едукacji, розвитку початкової, середньої та вищої школи, трансформації мети і змісту навчально-виховного процесу, підготовки педагогічних кадрів тощо. Історія дошкільних установ, особливо в роки руйнівних для культури та освіти суспільних катаклізмів (Друга світова війна) залишалася на маргінесі наукових пошуків. Зважаючи на це, вивчення

дошкілля Дрогобищини протягом гітлерівської окупації видається особливо актуальним. Зауважимо, що географічні межі дослідження охоплюють територію так званої Дрогобицької області УСРР, яка під час німецької окупації була розподілена між галицьким (Дрогобицька, Стрийська, Самбірська округи, частина округи Львів-ловіт) та краківським (частина Перемишльської округи з містами Добромиль та Хирів) дистриктами Генеральної Губернії (далі – ГТ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення незвичайних раних частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Окремлюючи історіографію проблеми, відзначимо, що деяких проблемних складових цієї теми торкалися українські дослідники Н. Антонюк [1], Г. Стефанюк [47], польський вчений Е. Крул [51]. Найбільш повно історія українського дошкілля в роки окупації розглянута власне Н. Антонюк, яка спираючись, щоправда, лише на українськомовну періодику, проаналізувала діяльність Українського центрального комітету (далі – УЦК), Українського крайового комітету (далі – УКК) і Українських округних комітетів (далі – УОК) щодо організації сезонних та постійних дитячих садків і налагодження підготовки вихователівських кадрів. У присвяченій шкільництву Західної України (1941 – 1944 рр.) дисертації Г. Стефанюк лише побіжно згадано організаційні заходи товариства “Прозвіта” щодо передшкільля. Подібно й Е. Крул, досліджуючи систему польського шкільництва в ГТ, лише епізодично висвітлював заходи польських допомогових комітетів стосовно організації дошкільного виховання дітей. Наративна реконструкція дошкілля Дрогобича у роки німецької окупації була зроблена автором цієї статті в одному з розділів монографії “Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.)” [32] та частково у статті, присвяченій аналізові газети “Голос Підкарпаття” (1942 – 1944 рр.) як історичного джерела [5]. Значну цінність для нас становлять спогади одного з чільних українських громадських діячів того часу К. Паньківського [36] про діяльність УЦК та УКК, зокрема, щодо організації дошкілля в Галичині. Внч, зок-

рема, інформативно описує різноаспектну роботу цих організацій щодо відкриття дошкільних установ, реорганізації сезонних садків у постійні, відкриття курсів для підготовки вихователів. Отже, цілісного дослідження діяльності дошкільних установ Дрогобицької області у 1941 – 1944 рр. наразі немає.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – проаналізувати систему дошкільного виховання дітей на Дрогобищині у 1941 – 1944 рр.

Висхід основною матеріалу дослідження з новими обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвитком дошкілля в ГТ опікувалися українська і польська громадськість, римо- та греко-католицька церква. Значну діяльність у цьому напрямі розгорнув УЦК. Дошкільну роботу комітету очолював Петро Будз, колишній інспектор товариства “Рідна школа”. Організацією мережі дитячих садків займався шкільний відділ та відділ суспільної опіки УЦК. Після приєднання Галичини до ГТ педагогічний нагляд за дитячими садками у Львові і краю здійснював Український крайовий комітет (далі – УКК), що при своєму шкільному відділі відкрив секцію дошкільного виховання. Справжнім ентузіастом організації мережі дошкільних установ у Галичині стала референт дитячих садків при УКК Марія Пастернак [1, 30, 33]. Було розпочато активну пропагандистську кампанію щодо створення мережі дошкільних установ. У пресі з'явилася велика кількість статей, роз'яснень, закликів про необхідність створення дитячих садків у кожному селі. Шкільний відділ УКК у січні 1942 р. доручив усім УОК-ам відновити постійні та сезонні дитячі садки, дбати про їх “піднесення і забезпечення” [46, 3].

На місцевому рівні справою організації дошкілля займалися відповідні референтури УОК-ів, підпорядковані їм делегатури та мужкі довір'я. Так, 20 жовтня 1941 р. Дрогобицький УОК провів першу нараду мужків довір'я. Голова цього комітету П. Гнатів присутнім 36 мужам довір'я, що репрезентували лише 38 сіл Дрогобицького повіту, детально пояснив їхні обов'язки, одним із яких було сприяння в утворенні дитячих садків [33, 3].

УЦК здійснював активну матеріальну, методичну підтримку садків, а також контролював їхню діяльність, як і діяльність

відповідних референтур округних комітетів. Для перевірки праці в дитячих садках і сприяння вихователюкам дошкільна секція практикувала інспектування та поїздки в терен. Протягом 1942–1943 рр. відбулося 20 таких поїздок. Інспектори відвідали, зокрема, Дрогобич, Стрий, Самбір [1, 35]. Для прикладу, газета “Голос Підкарпаття” від 8 листопада 1942 р. повідомляла, що “цими днями” Дрогобич відвідала інспектор УЦК у справах дошкільного виховання А. Термешка, яка оглянула “місцеві і околицьні дитячі садки” та відзначила хорошу якість ведення дитсадків у Дрогобичі й Бориславі [4, 6].

Загалом утворені протягом 1941–1944 рр. дитячі садки поділялися на дві категорії: сезонні та постійні.

Сезонні дитячі садки функціонували у весняно-осінній період (від 1 травня до 1 жовтня), а отже, їхня діяльність, на відміну від постійних дошкільних установ, не потребувала значних матеріальних затрат. Однією з важливих причин створення сезонних дитсадків було розпорядження окупаційних властей про обов’язок для усіх працездатних осіб працювати у різних галузях, зокрема і в сільському господарстві. Тож поставала потреба організації догляду за дітьми за відсутності батьків, що виконували “трудова повинність”. Цим пояснюється масовість виникнення та діяльності сезонних садків, які виникали майже одразу після початку німецької окупації. Зокрема, у липні 1941 р. парох села Пиняни о. В. Івашко ініціював відкриття сезонних дитсадків на Самбірщині. Йому вдалося отримати від Самбірської національної ради 3,5 тис крб. субвенції й відкрити на ці кошти садки в селах Берети, Гордіня, Корналовичі, Пиняни, Лука. О. В. Івашко запросив провідниць 3-томіж місцевих освічених дівчат. У серпні 1941 р. постали садки в селах Калинів і Містковичі, розпочато їхню організацію в Котовані, Зарайь-кому і П’яновичах [50, 3]. У селі Росохи колишнього Хирівського району дитячий садок під керівництвом Іванни Романець охопив приблизно 80 дітей [3, 4].

Поступово мережа сезонних дитячих садків Самбірщини відновлювалася. У травні – вересні 1942 р., згідно з даними УЦК, там діяли 90 таких дошкільних закладів, а в 1943 р. їхню кількість планувалося збільшити удвічі [VII, 19]. Однак, таке

завдання УЦК виявилось непосильним для місцевого УОК. Як свідчить газета “Краківські вісті” (29.09.1943 р.), у Самбірському повіті протягом червня – серпня 1943 р. працювали лише 45 сезонних садків [22, 6]. І це на понад 200 населених пунктів. Для порівняння, делегатура Українського допомогового комітету Добромилщини (голова – С. Антоневич), яка охоплювала своєю діяльністю 40 міст, сіл і присілків Добромилського повіту Перемиської округи Краківського дистрикту, спромоглася цього ж сезону відкрити 34 садки для 1573 дітей [21, 6]. До слова, під час краєвої “конференції референтом дитячих садків” (Львів, 14–15.11.1943 р.) було відзначено “стовісоткове охоплення терену” дошкільням в “районах” Хирів та Добромил [26, 5]. Загалом Перемиська округа протягом 1942 р. налічувала 178 українських сезонних дитсадків, а в наступному році їхня кількість, відповідно до планів УЦК, мала зрости до 230 [VII, 19]. На жаль, цього не вдалося реалізувати.

Значних успіхів у розбудові сезонного дошкільня досягла Стрийщина. Уже влітку 1941 р. майже в усіх тамтешніх селах працювали дитячі садки для дітей 4–8 років [35, 3]. Наприклад, у с. Жулгин дитсадок діяв у приміщенні школи, і відвідувало його щодня 80–90 дітей [24, 3]. 1942 р. позначився діяльністю 100 дитсадків [VII, 19]. Наступного року ентузіасти дошкільної справи Стрийської округи продовжували організовувати садки майже в кожному селі, оскільки, згідно з планами УЦК, у травні – вересня 1943 р. там мали працювати 250 дитсадків.

Непогано показники демонструвала й Судововишнянська делегатура УОК. Як відзначалося у львівській пресі, до війни в Судововишнянському районі з 38 сіл лише село Бортичів (Бортятине. – М. Г.) могло похвалитися наявністю дитсадка. Уже в червні 1942 р. делегатура УОК у Судовій Вишні посприяла організації 23 сезонних садків. Не вдалося охопити дошкільною мережею лише 6 із 29-ти сіл. Усі садки охоплювали 620 дітей. До кінця сезону (13 вересня 1942 р.) працювало 16 садків, оскільки сім установ, що використовували приміщення сільських шкіл, змушені були припинити роботу наприкінці серпня з огляду на початок шкільного навчання [6, 6], [41, 6].

Створення сезонного дошкільця в Дрогобицькій окрузі та кож розпочалося влітку 1941 р. Зокрема в селі Бронниці протягом серпня працював дитячий садок на 25 дітей під керівництвом Марії Івасівки [9, 4]. 46 дітей шолня, від початку серпня до 14 вересня 1941 р., відвідували садок у селі Ріпичівці [10, 3]. Улітку 1942 р. у селах округи діяли 29 дитячих сезонних садків, які охопили 868 дітей [15, 6]. [VII, 19]. Наступного року внаштуванню сезонних садків почалося вже у травні. Коли дошкільня організації постали в селах Уличине, Солещь, Гаї Вижні і Нижні, Валезичі, а 15 і 24 травня в деяких інших селах Дрогобищини. Уже в червні того ж року у сезонних дитсадках округи виховувалося приблизно 1200 дітей. Планувалося, що протягом літа в окрузі діятимуть 80 – 100 сезонних дитячих садків (по 40 – 50 дітей в кожному) [45, 6]. [43, 6]. Однак на 1 серпня діяло 62 сезонні садки [11, 6].

Наступного року, з огляду на наближення фронту, кількість сезонних дитячих садків значно зменшилася. Це яскраво демонструє стан речей в Дрогобицькій окрузі. 7 червня 1944 р. голова Дрогобицького УОК І. Мартинюк і шкільний референт М. Дворян сповіщали крейсшультрата, що на теренах округи діє 17 сезонних дитячих садків у селах Гаї Вижні (провідниця – Анна Садівнича), Більче (Ірина Янів), Радельчичі (Ірина Волошак), Стебник (Марія Дирка), Груд Літинський (Стефанія Білик), Літиня (Дарія Івасько), Волоща (два садки – Любов Федерячак, Марія Фаб'як), Підбуж (Марія Ягелло), Криниця (Розалія Сенів), Трукавещь (Ольга Павличко), Болехівці (Розалія Плякко), Літиня (Ольга Ірняк), Унятичі (Мальвіна Шимків), Воробілевиці (Володимир Уневич), Михайлівичі (Стефанія Ковальська), а також м. Дрогобицьк (вул. Стрийська, провідниця – Катерина Миколайська) [1, 138].

Постійні дитячі садки потребували значно більшої уваги допомогових організацій, ніж сезонні, оскільки для них необхідні відповідні приміщення, більш фаховий педагогічний персонал, систематична матеріальна підтримка. Зважаючи на це, кількість була незначною. Однак наприкінці 1942 р. УЦК розгорнув кампанію за перетворення сезонних садків у постійні. 29 – 30 жовтня 1942 р. у Львові відбулася конференція з проблем

галузі дошкільного виховання, де накреслено план розвитку дошкільця. Насамперед було вирішено зосередити увагу на "переведенні сезонних дитячих садків на постійні" [1, 35].

Завважимо, що з усіх теренів окупованої Дрогобицької області перед у справі утворення постійних дошкільних закладів знову ж таки вела Стрийщина. Вже 17 вересня 1941 р. промадяни Стрия звернулися до крайсшультрата з проханням дозволити відкрити у місті два постійні дитячі садки на вул. Руській, 8 та Магазиновій, 13, і затвердити їхніми провідницями Оксану Кізіму та Ірину Баб'як [IV, 3 зв]. Відповідне прохання підписали 10 представниць місцевої жіночої секції. Мабуть, шкільна влада пішла на зустріч жінкам, бо 1942 року у Стрию діяли два дитячі садки. Станом на липень 1943 р. у місті існували вже три постійні дошкільні заклади: садок № 1, де виховувалося 80 дітей, провадила черниця Твардовська; садок № 2 на 40 дітей провадили садівнички Уланів і Сольман; садок № 3 на 60 дітей провадила Л. Плідів [14, 6].

Зрештою, протягом 1942 – 1943 рр. для дітей Стрийської округи було створено 14 постійних дошкільних закладів [VII, 19]. Так, у південній частині Стрийщини – Сколівщині – на 1943 р. діяло три постійні дитячі садки. Перший із них виник у селі Корчин, де ще до Другої світової війни в літній мітropolitanській оселі сестри-служебниці влаштували дитячий сиротинець. Під час короткого правління більшовиків його ліквідували. 27 січня 1943 р. у селі було утворено постійний дитячий садок під керівництвом черниці Марії Куликович (згодом долучилася ще й сестра Єроніма Франків). Початку батьки записали туди 34 дитини, але вже у серпні того ж року там виховувалося приблизно 60 малат [7, 6]. [50, 6]. Ще один сталий дитсадок на чолі з черницею Винничук діяв у м. Сколе. У вересні – жовтні 1943 р. його відвідувало 46 дітей, хоча зареєстровано було 88 [30, 6]. Третім постійним садком на Сколівщині став дошкільний заклад у селі Синевідсько Вижне, що почав працювати 30 червня 1943 р. з 50 дітьми (провідниця – Марія Думинець). Однак за короткий час кількість дітей зросла втричі. Наприкінці липня у ньому були молодша (80 малат, виховательки Степанія Піке і

Марія Михайлів) і старша (70 дітей, вихователька Марія Івановська) дитячі групи [31, 6], [39, 6].

На Самбірщині, відповідно до опублікованої у "Віснику УІК" (Жраків, 1.06.1943 р.) статистичної інформації, кількість постійних садків у 1942 сягала 21 [VII, 19]. До того ж планувалося організувати ще 9 таких закладів. Наразі немає даних про те, чи вдалося реалізувати заплановане. Проте, згідно з матеріалами періодичної преси, тільки у Турківському повіті Самбірської округи на липень 1943 р. діяли 8 постійних дитсадків [12, 6]. Газета "Жраківські вісті" у вересні 1943 р. повідомила, що на Самбірщині працює 11 постійних дитячих садків [22, 6], [44, 6] (імовірно, йдеться лише про Самбірський повіт тієї ж округи). Тож на Турківщині і Самбірщині у 1943 р. діяло 19 садків. І хоч не зберглося даних про Старосамбірський повіт, можна упевнено припускати діяльність на теренах усієї Самбірської округи (1943 р.) понад 20-ти постійних дитсадків.

Перший постійний дитсадок на Дрогобищині виник в окрузному центрі. У будинку дівочої захорони на вулиці Св. Івана вже у жовтні 1941 р. діяв дитячий садок, який щоденно відвідувало 33 дітей (на січень 1942 р. – 21, за іншими даними – 36 малят). Захоронкою опікувалася Стефанія Левницька, а вихователкою працювала Діда Кикавещ [18, 3], [19, 3], [37, 2], [49, 4]. Протягом 1942 р. у Дрогобичі були створені відкрити дитячий зразковий садок на вул. Стрийській, 108, в якому педагогічну практику проходили 6 слухачки курсів провідниць-садничок. Однак він почав діяти лише на початку 1943 р. [27, 6]. Громадськість більш чисельного за населенням Борислава спромоглася закласти чотири постійні дошкільні заклади. Власне 28 листопада 1943 р. за ініціативою Бориславської жіночої секції під проводом Катерини Таврилів було утворено вже четвертий постійний дитячий садок [42, 6]. Чотири постійні садки, де виховувалися 200 малят, діяли і в селах Дрогобицької округи [43, 6]. Серед них одним із найкращих вважався садок села Уличне, що його провадили сестри Св. Родини. У ньому перебувало 63 дітей. "Діти прибігають рано, бо знають, що Сестра Тереня, то друла їхня мама. Вона їх любить і навчає. Сестри Терені помагає широкі і чесно сестра Антонія, яка варить їсти і пильнує ладу."

Діти мають простору площу для забави і чисту кімнату на час непогоди" [11, 6], – писав про цей садок невідомий автор в газеті "Голос Підкарпаття".

Протягом 1942 – першої половини 1943 рр. у Дрогобицькій округі працювали 4 постійних дитячих садки [VII, 19]. До того ж УІК планував збільшити їхню кількість до 10-ти. Проте, ще у червні 1943 р. кількість постійних дошкільних установ Дрогобищини залишалася незмінним [43, 6].

Серед постійних дитячих установ, що діяли в період німецької окупації на теренах Дрогобищини, варто назвати й дитячі ясла в Дрогобичі. Як повідомляє львівська преса, у вересні 1942 р. реферат суспільної опіки УОК "в скромній хатині на вул. Церковній" відкрив дитячі ясла для покинутих дітей [13, 6]. Наразі це єдина згадка про заклад. Однак у Дрогобичі діяли й дитячі ясла, що перебували на утриманні міської управи, староста, Українського і Польського округних комітетів та окремих громад. Розміщувалися ясла в будинку інвалідів і керувала ними Юлія Шнерх. На 1 лютого 1944 р., за свідченням дрогобицького бургомістра О. Костшемського, там перебувало 20 дітей [III, 52 – 52зв]. На початку червня 1944 р. О. Костшемський повідомляв уряд дистрикту, що дитячі ясла володіють більш-менш задовільними документами на таких дітей: Георг Бутігер, Анна Шемарнік, Зигмунд Доміно, Марія Голик, Доната Геррик, Настя Іваншюра, Богдан Пристай, Данута (Анна) Тунська, Тадеуш Врубель, а також Павла Гакало й Анна Маршалок. Недостатня документація виявлена щодо дітей на ім'я: Тадеуш Малевич, Аскольд (Микола) Круч, Ольга Мізга, Марія П'ятковська, Ванда Шимська, Роман Живчин. На Адама Кучка та Володимира Щеціну документів взагалі не було. Не з'ясовано запланувалася ситуація щодо утримання Софії Білої та Віри Вишатицької [III, 84, 85]. Завважимо, що ці ясла продовжували діяти і після звільнення Дрогобича від німців. 16 вересня 1944 р. Ю. Шнерх передала радянським властям список дітей, що постійно мешкали в яслах (можливо, були сиротами) [II, 9].

Загалом стан мережі дошкільних освітньо-виховних установ на теренах окупованої Дрогобицької області у 1942 – 1943 рр. відображено у табл. 1.

Таблиця 1. Мережа постійних та сезонних дитячих садків на теренах окупованої Дрогобицької області (за винятком Судововишнянського, Рудківського, Комарнівського, Мостиського районів) у 1942 р. й планування на 1943 р.

округи	1942 р.		заплановано на 1943 р.	
	постійні	сезонні	постійні	сезонні
Дрогобицька	4	29	10	62
Самбірська	21	90	30	180
Стрийська	14	100	20	250
Перемишльська	6	178	20	230
ВСЬОГО	45	397	80	722

Джерело: Вісник Українського Центрального Комітету. — 1943. — ч. 6/44. — 1 червня. — С. 19.

Слід наголосити, що всі перелічені дошкільні заклади переважно створювалися українською громадою. На жаль, інформації про існування польських дитячих садків нам віднайти не вдалося.

Аналізуючи *кадрове забезпечення* дошкільця, відзначимо, що проблема відсутності кваліфікованих вихователів була вкрай гострою. Уже влітку 1941 р., коли почали виникати перші сезонні садки, одним із головних гальмівних чинників цього процесу стала власне нестача достатньої кількості підготовлених працівниць. У серпні 1941 р. один із кореспондентів газети “Самбірські вісті”, описуючи відкриття сезонних дошкільних організацій, писав: “Брак підготовлених працівниць садків становить певні перешкоди в дальшій праці” [50, 3]. Така ситуація складалася в усьому краї. Зважаючи на це, УЖК у Львові відкрив інструкторський курс для організаторів дитячих садків (21 — 30 січня 1942 р.). Він включав теоретичні виклади, що охоплювали всебічний розвиток дитини дошкільного віку та методичні рекомендації стосовно проведення всіх планових занять, з якими вихователки стикалися в дитячому садку. Досвідом своєї праці й теоретичними знаннями ділилися з курсантками виховниці дитячих садків. До високого рівня курсу спричинилися також запрошені доповідачі професор О. Федак-Драгомирецька,

О. Корут (ЧФВВ), магістр А. Будзан, д-р А. Коржинський [1, 34], [25, 3].

Згодом при УОК-ах виникали одномісячні курси вишколу працівниць дитячих садків. Вони діяли здебільшого у квітні, щоб з 1 травня можна було відкривати сезонні дитячі садки в краї [1, 34]. Лише на Стрийщині шкільний відділ УОК уже у січні 1942 р. оголосив двомісячний курс для виховниць дитячих садків. Причому вимоги до освіти 18-річних курсанток були серйозними: мала матура або мінімум 7 класів народної школи [34, 3]. 26 лютого 1942 р. курси розпочали свою діяльність. Освіту здобувало 20 дівчат, з них 2 — зі Сколівщини, 5 — із Миколайщини, 4 — із Жидачівщини, 9 — зі Стрийщини. Усі вони мали семикласну освіту. Курсом керувала І. Нарожняк [23, 3].

Курси садівничок організували майже всі повіти. Зокрема, вони відбулися в Судовій Вишні, Комарно, Мостиськах [1, 34]. Так, Судововишнянська делегатура УОК у травні 1942 р. організувала одномісячний курс садівничок, який завершило 18 учасниць [41, 6]. Натомість у Дрогобищі лише в жовтні 1942 р. з’явився повідомлення про відкриття при “дівочій фаховій школі” однорічного (!) курсу для “опікунок над малими дітьми” (передбачалося, що згодом він перетвориться на самостійну школу) [48, 6]. У пресі зазначалося, що на курс прийматимуться дівчата не молодші 16 років і з семикласною шкільною освітою [28, 6]. Як випливає з газетної публікації від 8 листопада 1942 р., “... справа курсу для працівниць спинилася на декілький час” [4, 6]. Лише на початку 1943 р. шкільна влада надала дозвіл дирекції дівочої господарської школи на відкриття курсу для працівниць дитячих садків, виклади на якому мали розпочатися 31 січня 1943 р. [16, 6]. У березні 1943 р. при Дрогобицькій школі домашнього господарства вже діяв тримісячний курс працівниць дитсадків. Крім того, на той час школа за допомогою УОК влаштувала другий одномісячний курс для працівниць, що розпочався 15 березня [17, 6]. З огляду на відкриття в другій половині червня 1943 р. у селах округи сезонних дитячих садків, шкільний відділ Дрогобицького УОК відкрив ще один курс для працівниць (на 6 червня 1943 р. заняття уже тривали) [45, 6]. Такі ж заходи проводили і Самбірський УОК. 17 квітня 1943 р. у Самборі завершився шеститижневий курс для працівниць дитсад-

ків (керівник — Ярослав Турчан), який закінчили 34 дівчат із сіл Самбірського повіту [46, 6]. Курс виховниць дитячих садків у Добромилі, що відбувся того ж року, охопив 32 учасниці [21, 6].

Програму курсів виховниць дитячих садків було розроблено референтурою дошкільця УЖК на чолі з М. Пастернак. Назначальний час охоплював 168 годин, з них 96 відводилося для практичних занять у дитсадках, а решта — на засвоєння "теорії". Остання вклучала такі предмети: 1) завдання і основи праці в дитячому садку — 2 год.; 2) гігієна дитячого садка — 2 год.; 3) хвороби дитячого віку та їхнє подолання — 2 год.; 4) релігійне виховання в дитсадку — 3 год.; 5) психічні особливості дошкільчої дитини — 3 год.; 6) фізичне виховання — 5 год.; 7) музичне виховання (спів, забави зі співом, "ритміка") — 12 год.; 8) ігри рухові, творчі, дидактичні (за системами Фребеля, Монтессорі, Декорлі) — 8 год.; 9) ознайомлення з природою — 2 год.; 10) розвиток мовлення — 8 год.; 11) математичні "уявлення" — 2 год.; 12) ручна праця (малювання, рисування, ліплення, витинанки тощо) — 8 год.; 13) виготовлення саморобних іграшок — 8 год.; 14) дитяча література — 3 год.; 15) святкові дні в дитячому садку — 2 год.; 16) організаційні та господарські справи — 2 год. [VI, 10].

Попри зусилля громадських організацій, педагогічних кадрів для мережі дошкільних установ катастрофічно не вистачало. Причиною було не лише зростання кількості сезонних і постійних дитячих садків та їхньої наповнюваності, але й деструктивні заходи окупаційної адміністрації: німецька влада наказувала вивозити виховниць дитячих садків до Німеччини. Тому багато виховниць почали шукати іншу роботу, здебільшого в кооперації [1, 37], що оберігало їх від долі оstarбайтера.

Зміст виховного процесу в садках, що перебували під опікою української громадськості, характеризувався традиційно-християнськими та національними засадами, визначався новітніми досягненнями педагогічної думки. Основними посібниками для садівничок були праці Софії Русової, а також укладена вже згаданого крайового референткою М. Пастернак "Енциклопедія дошкільця" [1, 37]. Фахівці у цій галузі для надання методичної допомоги використовували й газетну періодику. Для прикладу, уже 1941 р. в газеті "Стрийські вісті" публікувалися матеріали для вихователів дитячих садків, зокрема дитячі вірші [30].

Програма роботи з дошкільниками в дитсадках вклучала вивчення молитов, фізичних вираз народних танців і пісень, уроки малювання та ліплення тощо [9, 3], [10, 4], [20, 4], [24, 3], [31, 6]. Своє вміння дітки часто презентували батькам під час певних урочистостей або на закінчення сезону. Так, малята садка села Бронниці на Дрогобищині 31 серпня 1941 р. для селян дали святковий концерт, продемонструвавши набуті протягом сезону вміння. Подібний захід 19 вересня в селі Ріпичці Дрогобицької округи [9, 3], [10, 4]. Згадуваний дитячий садок села Корчин, що перебував під опікою сестер-служебниць, 19 серпня 1943 р. провів у залі сільського народного дому "Свято жнив", в якому були задіяні 60 маляток [7, 6]. У селі Синевідсько Вижке 29 серпня того ж року під час "попису" вихованці постійного дитсадка у залі читальні "Тросвілі" (Українського освітнього товариства) продемонстрували батькам і громадї вміння декламувати вірші, співати і танцювати (вісім трирічних хлопчиків навіть виконали аркан) [8, 6].

Проводилися й округні та повітові "пописи" дитячих садків. Зокрема, на закінчення сезону 1942 р. відбувся "районний попис" дитячих садків Ходорівщини, в якому брали участь приблизно 400 дітей із 16 сіл. Попис вклучав три спільні віправи до слів "Поклін тобі, Гарасе", "У лісі літом я би м жив" та інсценізацію хлопчиків "У лаву ставай". Деякі діти вряжали майстерністю. Наприклад, дівчинка Марія Венець з Молодичча добре виконала складний танець "Чумак" [38, 6]. Працю дитячих садків Самбірщини сезону 1943 р. завершено "пописом", який відбувся 22 серпня на спортивному майдані у Самборі та охопив понад 300 дітей з 15 садків. Згідно з пресоюними даними, "попис виявив гарний рівень виховної праці". Найкраще виступили діти Самбірського "захисту" (серед миських садків) і сіл Сіде, Фельштин-Либоке, Городище та Вуютичі (серед сільських садків) [22, 6]. 17 дитячих садків брали участь у "пописі" в Добромилі (1943 р.), серед яких найкраще проявили себе вихованці сезонних дошкільних закладів із сіл Ляцьке, Військо та Княжпіль [21, 6].

Матеріальне забезпечення дитячих садків у складних умовах окупації, звісно ж, не було достатнім. Перед організаторами закладів дошкільця, як сезонних, так і постійних, передусім стоя-

то завдання забезпечення їх приміщеннями (по змозі ще й відповідним інвентарем) та харчами. Кошти на утримання дитячих садків виплачували частково батьки (15 — 20 зл.), значну частину складали добровільні пожертви кооперативів, господарських та інших підприємств і установ або приватних осіб, придутки з інших джерел. Однак найважливіше і основне джерело фінансування дитячих садків — це кошти місцевої влади і громади. Кожна громада надавала своєму садку допомогу в межах 500 — 1000 зл. [V, 28], [1, 35].

Збереглися документи, які засвідчують суми витрат на утримання дитячих ясел в Дрогобичі. Вже зазначалося, що вони перебували на утриманні міської управи, частину витрат брали на себе Український та Польський допоміжні комітети, а також громади, що оплачували перебування "своїх" дітей. Як звітував бургомістр О. Костшемський (1.02.1944 р.), міська громада зі свого бюджету оплачувала утримання 7 дітей (340 зл. на місяць), Союз громад — 5 дітей (360 зл.), Польський комітет — 1 дитини (90 зл.), український комітет — 2 (180 зл.), батьки — 3 дітей (270 зл.). На утримання трьох дітей (Софія Віда, Віра Крейстгутманшафт (уряд старости) — 2 (180 зл.), батьки — 3 дитини (270 зл.) не було визначено опікунів, які б оплачували відповідні витрати [III, 52 — 52зв]. Як бачимо, чували відповідні витрати на утримання дітей (того часу кіло-здебільшого на одну дитину витрачали 90 зл. на місяць. Звісно, цих коштів ледь вистачало для утримання дітей (30 зл.).

Проблему приміщень розв'язували за рахунок шкільних будівель, які часто використовували для сезонних дитсадків. Наприклад, на Стрийщині, як зазначав голова тамтешнього УОК д-р Тарасимів, дитячі садки використовували 88% шкіл [2, 4]. Подекуди дитсадкам надавали приміщення читальні "Просвіти" (УОТ). Попри те, що садки вдалося забезпечувати певними приміщеннями, стан справ не задовольняв УОК, який констатував факти розміщення садків у невідповідних приміщеннях — школах та читальнях [1, 35]: перші обмежували час перебування у садку до семи — восьми тижнів, тобто терміном шкільних канікул, а інші, з огляду на їхнє функціональне призначення (читальнях майже шовчора проводилася просвітницька робота), також не забезпечували відповідної організації дошкільної

Зауважимо, що не лише сезонні, а й постійні дитячі садки інколи вилаштовували у школах. Так, у селі Корчин біля Сколе дитсадок, що почав діяти в січні 1943 р., розмістили у будинку місцевої школи [40, 6]. У крайшому становищі були постійні дитячі садки в містах, де вони, зазвичай, займали відповідні приміщення ще з довоєнного часу.

З огляду на воєнний час і хронічний брак харчів, вкрай важким завданням залишалася організація харчування, як у сезонних, так і в постійних дитсадках. Налагодили регулярне, хоча й одноразове, харчування дітей в сезонних дошкільних закладах не завжди вдалося. Так, улітку 1942 р. у Судововишнінському повітовому комісаріаті з 23 діючих садків лише у двох (села Нікловичі і Заріччя) вдалося організувати харчування дітей [41, 6]. Волночас на Дрогобиччині тільки при 12 з 29 сезонних садків діяти допоміжні кухні, що забезпечували харчуванням 173 дітей [15, 6]. Дешо покращився стан справ у 1943 р. Відділ суспільної опіки УОК в Дрогобичі зумів наладити харчування 1200 дітей в 62 сезонних та 200 малят у чотирьох постійних дитячих садках [43, 6].

Зрештою, у постійних дошкільних установах харчування дітей було більш регулярним, здебільшого дворазовим. Так, у трьох постійних дитсадках Стрия діти отримували друтиї сніданок та обід [14, 6]. Раніон переважно складався з булочки та чаю або малока, чи супу та шматка хліба, як у випадку з дитсадком у селі Уличне [11, 6]. Зауважимо, що в цей голодний час харчування дітей у садках для деяких батьків, що втратили майже всі засоби до існування, було чи не єдиною можливістю врятувати їх від голодної смерті. Однак із наближенням фронту і погіршенням матеріального становища громад, самоврядних структур і громадських організацій забезпечення систематичного харчування дітей у садках ставало справою майже нерешальною. Тож уже в першій половині 1944 р. кількість дітей у постійних дошкільних закладах значно зменшується — батьки все рідше відправляли своїх дітей до "голодних" садків.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, у важких умовах окупації та війни громадянство Дрогобиччини, українські та Польські окружні комітети намагалися зробити все можливе для

створення широкої мережі дитячих дошкільних установ, налагодження фахового виховного процесу, підготовки кваліфікованих вихователів, забезпечення прийнятної мінімально необхідного рівня матеріальних умов. У 1942 р. на теренах Дрогобицької, Самбірської, Стрийської та Перемишльської округ ділили 45 постійних і 397 сезонних дитячих садків. Наступного року їхня кількість зросла, хоча досягати поставлених УЦК вимог (80 постійних і 722 сезонних садків) навряд чи вдалося. Важко судити про кількість працевлаштованих садівничок, чисельність охоплених садками дітей тощо, оскільки відсутні дані зі значної частини районів колишньої Дрогобицької області. Зуважимо лише, що в окремих округах забезпечення сіл сезонними садками було майже стовідсотковим (Стрийщина), однак це не означає, що вони охоплювали максимальну кількість дітей шкільного віку. Скажімо, на теренах Дрогобицької округи влітку 1943 р. 66 садків (4 постійних та 62 сезонних) налічували приблизно 1200 дітей. До того ж планувалося відкрити ще 40 садків і охопити до 4 тис. дошкільнят [41, 6]. Ці цифри засвідчують, що дошкільними установами вдалося охопити менше третини потенційних вихованців. Однак за тогочасних обставин такі показники були неабияким досягненням.

Перспективним напрямом подальших розвідок уважаємо дослідження системи дошкільної іншої регіонів окупованої про-тягом 1941 – 1944 рр. України.

Джерела та література

- I. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р. 1926. – Оп. 1. – Стр. 2.
 II. ДАЛО. – Ф. Р. 1948. – Оп. 1. – Стр. 12.
 III. ДАЛО. – Ф. Р. 1951. – Оп. 1. – Стр. 142.
 IV. ДАЛО. – Ф. Р. 1964. – Оп. 1. – Стр. 4.
 V. Вісник Українського Центрального Комітету. – 1942. – Ч. 11/37. – 15 листопада.
 VI. Вісник Українського Центрального Комітету. – 1942. – Ч. 4/30. – 1 квітня.
 VII. Вісник Українського Центрального Комітету. – 1943. – Ч. 6/44. – 1 червня.

1. Антонюк Н. В. Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939 – 1944 роки). – Д. Б. в., 1997. – 232 с.
2. В. Окружний Український Комітет в Стрию // Вільне слово. – 1941. – № 44, 17 жовтня. – С. 4.
3. В. Село Росохи, Хирівського району при праці // Вільне слово. – 1941. – № 41. – 10 жовтня. – С. 4.
4. Відвідини дитячих садків у Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 11. – 8 листопада. – С. 6.
5. Галів М. Газета "Голос Підкарпаття" (1942 – 1944) як джерело з історії Дрогобича // Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол.: Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Дрогобич: Коло, 2008. – Вип. XI – XII. – С. 376 – 400.
6. Гарний вислід праці дитячих садків у Судово-вишеньському повіті // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 242(366). – 24 жовтня. – С. 6.
7. Дитяче свято жнив у Корчуні // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 35. – 29 серпня. – С. 6.
8. Дитячий попис у Синевільську Вижнім // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 200(938). – 10 вересня. – С. 6.
9. Дитячий садок у Броніні // Вільне слово. – 1941. – № 29. – 12 вересня. – С. 4.
10. Дитячий садок у Ріпчицях // Вільне слово. – 1941. – № 34. – 24 вересня. – С. 3.
11. Дитячі садки в Дрогобицьчині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 31. – 1 серпня. – С. 6.
12. Дитячі садки в Турчанщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 27. – 4 липня. – С. 6.
13. Дитячі ясла в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 4. – 20 вересня. – С. 6.
14. Діти Стрия в дитячих садках // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 27. – 4 липня. – С. 6.
15. Діяльність Дрогобицького УОК в терені // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 1. – 30 серпня. – С. 6.
16. До кандидаток на провідниців дитячих садків // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 3. – 17 січня. – С. 6.
17. Дрогобицька хроніка // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 12. – 21 березня. – С. 6.
18. Життя краю. Захоронка і дитсадок // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 200(144). – 31 січня. – С. 3.
19. Життя краю. Діяльність "УДА" в Дрогобичі // Львівські вісті. – 1941. – Ч. 67. – 25 жовтня. – С. 3.
20. З наших сіл // Стрийські вісті. – 1942. – № 10. – 8 лютого. – С. 4.

21. З українського життя. Добрамільщина // Краківські вісті. — 1943. — Ч. 235(973). — 21 жовтня. — С. 6.
22. З українського життя. Самбірщина [Дитячі садки в Самбурщині] // Краківські вісті. — 1943. — Ч. 216(954). — 29 вересня. — С. 6.
23. 1-й курс для вихованців в дитячих садках // Стрийські вісті. — 1942. — № 16. — 1 березня. — С. 3.
24. Імар. Жулин на новому шляху // Стрийські вісті. — 1941. — № 9. — 21 серпня. — С. 3.
25. Інструкторський курс для організаторок дитячих садків // Львівські вісті. — 1942. — Ч. 5(129). — 11/12 січня. — С. 3.
26. К-ий М. Краєва конференція референток дитячих садків у Львові. Дальший хід і закінчення нарад // Краківські вісті. — 1943. — Ч. 264(1002). — 24 листопада. — С. 5.
27. Концерт у Дрогобицькому примоті // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 49. — 5 грудня. — С. 6.
28. Курс для провідниць дитячих садків у Дрогобичі // Голос Підкарпаття. — 1942. — Ч. 6. — 4 жовтня. — С. 6.
29. Летяся пісня по Бойківщині кругом // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 40. — 3 жовтня. — С. 6.
30. Матеріали для наших садків // Стрийські вісті. — 1941. — № 2. — 24 липня. — С. 3; № 3. — 31 липня. — С. 4; № 4. — 3 серпня. — С. 3.
31. Між бейшенетами // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 30. — 25 липня. — С. 6.
32. Нариса з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / ДДПУ ім. І. Франка, істор. факультет / Наук. ред. Л. Тимошенко. — Дрогобич: Коло, 2009. — 320 с.
33. О.П. Мужі довіря // Вільне слово. — 1941. — № 48. — 27 жовтня. — С. 3.
34. Оголошення [про відкриття курсів вихованців дитсадків] // Стрийські вісті. — 1942. — № 13. — 19 лютого. — С. 3.
35. Організація шкільництва в Стрийщині // Стрийські вісті. — 1941. — № 8. — 17 серпня. — С. 3.
36. Павківський К. Роки німецької окупації. — Нью-Йорк — Торонто, Б.В., 1965. — 480 с.
37. Поможи собі сам: робота Українського Окружного Комітету Дрогобиччини // Вільне слово. — 1942. — № 10. — 24 січня. — С. 2.
38. Попим дитячих садків // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 42. — 17 жовтня. — С. 6.
39. Постійний дитячий садок // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 15. — 11 квітня. — С. 6.

40. Постійні дитячі садки в Східщині // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 8. — 21 лютого. — С. 6.
41. Праця дитячих садків у Судово-вишеньському районі // Голос Підкарпаття. — 1942. — Ч. 10. — 1 листопада. — С. 6.
42. Праця жіночої секції при делегації в Бориславі // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 52. — 26 грудня. — С. 6.
43. Праця Реферату Суспільної Опіки в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 24. — 13 червня. — С. 6.
44. Самбірська хроніка [Курс для провідниць дитячих садків] // Краківські вісті. — 1943. — Ч. 99(837). — 13 травня. — С. 6.
45. Сезонні дитячі садки в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. — 1943. — Ч. 23. — 6 червня. — С. 6.
46. Справа дитячих садків // Стрийські вісті. — 1942. — № 7. — 29 січня. — С. 3.
47. Стефанок Г.В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941 — 1944 рр.): Дис. канд. іст. наук. 07.00.01 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника — Івано-Франківськ, 2004. — 215 с.
48. Школа дитячих піклувальниць у Дрогобичі // Голос Підкарпаття. — 1942. — Ч. 6. — 4 жовтня. — С. 6.
49. Юг. Дівоча захоронка і дитячий садок в Дрогобичі // Вільне слово. — 1942. — № 11. — 26 січня. — С. 4.
50. Я.Т. Організація діточих садків в Самбірщині // Самбірські вісті. — 1941. — Ч. 6. — 21 серпня. — С. 3.
51. Ктві Е.С. Рольбука гітлеровська wobec szkolnictwa rolzkiego па terenie Generalnej guberni (1939 — 1945). — Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1979. — 243 s.

Галив Николай. Организация и деятельность дошкольных воспитательных учреждений Дрогобычщины в годы гитлеровской оккупации (1941 — 1944). В статье проанализировано функционирование системы дошкольного воспитания детей на оккупированной нацистами территории Дрогобычской области УССР на протяжении 1941 — 1944 гг., раскрыто становление сети и установлена численность сезонных и постоянных детских, показана процесс подготовки педагогов-воспитателей для дошкольных учреждений, охарактеризировано содержание учебно-воспитательного процесса в этих учреждениях, рассмотрено их материальное обеспечение.

Ключевые слова: дошкольное, детские сады, Дрогобычская область (1941 – 1944 гг.), нацистская оккупация

Haliv Mukola. The organization and activities of pre-school educational institutions of Drohobych region during the Nazi occupation (1941 – 1944). In the article the operation of the pre-school system in the Nazi-occupied territory of Drohobych region of the USSR in 1941 – 1944 has been analyzed, the formation of the network has been revealed; the number of seasonal and permanent kindergartens has been determined; teachers' training process for pre-school teachers has been shown; the content of the educational process in these institutions has been investigated, as well their material support has been considered.

Key words: pre-school, kindergarten, Drohobych region (1941 – 1944), Nazi occupation

УДК: 821.161.2"19"

Г 19

Володимир ГАЛИК

РОДИННІ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ З ДРОГОБИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА

У дослідженні проаналізовано відправлені листи з Дрогобича від родичів до Івана Франка. На основі вже опублікованих і досі невідомих широкому загалу епістолярних джерел простежуються особливості взаємин вченого із своєю родиною.

Ключові слова: Іван Франко, Дрогобич, родичі, кореспонденції.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному франкознавстві вагоме місце посідає епістолярна спадщина не лише самого І. Франка, а й листи до нього від широкого кола дописувачів. Листування з І. Франком – незамінне джерело для всебічного вивчення родинного і побутового життя вченого, дослідження його наукової, суспільно-політичної та культурно-освітньої роботи, а також висвітлення багатовимірного історичного процесу історії краю. Цінними, на наш погляд, є листи, які адресувалися до вченого з Дрогобича від його родичів. Вони дають нам змогу реконструювати та дослідити як малознані біографічні факти особистого життя Івана Франка, так і його родини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зазначимо, що із когорті листів до вченого від родичів, які він отримав з поштової скриньки Дрогобича, практично деякі дотепер є